

DOMI SUAE QUILIBET REX

Apie Neringos Dambrauskaitės disertaciją „Bajorų namų ūkis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a.–XVII a. I pusėje“ ir jos gynimą

2017 m. kovo 24 d. viešame Istorijos mokslo krypties tarybos posėdyje Vilniaus universiteto Istorijos fakultete Neringa Dambrauskaitė gynė disertaciją „Bajorų namų ūkis Lietuvos Didžiojoje kunigaikštystėje XVI a.–XVII a. I pusėje“. Disertantės mokslinė vadovė – prof. dr. Irena Valikonytė (Vilniaus universitetas). Istorijos mokslo krypties tarybos sudėtis: disertacijos gynimo tarybos pirmininkas doc. dr. Eugenijus Saviščevas (Vilniaus universitetas), o humanitarinių mokslų kviromą sudarė: dr. Mindaugas Paknys (Lietuvos kultūros tyrimų institutas), prof. dr. Rimvydas Petrauskas (Vilniaus universitetas), dr. Jolita Sarcevičienė (Lietuvos istorijos institutas), doc. dr. Jurgita Verbickienė (Vilniaus universitetas). Į disertacijos gynimą gausiai susirinko ir kiti Lietuvos istorijos instituto bei Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto bendruomenės nariai, disertantės artimieji ir draugai, kolegos.

Posėdį pradėjo disertacijos gynimo tarybos pirmininkas doc. dr. Eugenijus Saviščevas. Jis susirinkusiuosius supažindino su disertantės byla ir patvirtino, kad joje yra visi disertacijos gynimui reikalingi dokumentai. Tada žodis buvo suteiktas disertantei Neringai Dambrauskaitei. Ji pristatė su disertacijos problematika susijusią istoriografiją, tirtos temos aktualumą, tyrimo problemas, objektą bei tikslus, taip pat tyrimo išvadas ir plačiau jas pakomentavo.

N. Dambrauskaitė, aptarusi Vakarų Europos mokslininkų įdirbį, atkreipė dėmesį, kad Lietuvos istoriografijoje kasdienybės istorijos tyrimo sritis atsiliko nuo Vokietijoje, Austrijoje bei Lenkijoje išplėtotų šios krypties tyrinėjimų,

o Lietuvos mokslininkų darbuose iki šiol namų ūkio klausimai aptarti tik epizodiškai, todėl ginama disertacija yra inovatyvus bandymas Lietuvos istoriografijoje įteisinti daugiaaspektę namų ūkio sąvoką, atskleidžiant XVI a.–XVII a. pirmoje pusėje egzistavusį Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų namų ūkį. Disertantė pristatė savo tyrimo objekto – bajorų namų ūkio Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI–XVII a. pirmoje pusėje – specifika, detalizavo chronologinių ribų pasirinkimo kriterijus. Tyrimo pradžia siekia XVI a., nes šiuo laikotarpiu juntamas rašytinių šaltinių pagausėjimas, leidžiantis tirti išsikeltus uždavinius, o tyrimo baigiamoji riba – „Tvano“ laikotarpis, kai kraštą ištikusios negandos iš esmės pakeitė susiklosčiusį bajorijos gyvenimo modelį.

Disertaciją sudaro įvadas, dėstymas, paldalytas į penkis skyrius, išvados, šaltinių ir literatūros sąrašas, priedai. Pirmajame skyriuje „Bajorų namų ūkio erdvė LDK XVI a.–XVII a. I pusėje“ nagrinėjama LDK bajorų sodybų struktūros raida, bajorų socialinis ir turtinis statusas bei regioniškumas, atskleidžiama sodybų diferenciacija, pateikiami skirtingi visuminiai vieno, dviejų ir trijų kiemų sodybų vaizdiniai, LDK bajorų namų ūkis lyginamas su Vakarų ir Vidurio Europos kilmingųjų namų ūkiais. Antrajame skyriuje „Bajorų gyvenimas dvaro sodyboje LDK XVI a.–XVII a. I pusėje“ disertantė gilina į daugiasluoksnius bajoro šeimos gyvenimo namuose ypatumus: nagrinėjami gyvenamojo namo architektūros ir plano bruožai, patalpų paskirtis, įrengimas ir jose buvę daiktai, kartu keliami gyvenimo sąlygų,

skurdo ir prabangos, taip pat viešumo ir privatumo, individualumo ir bendruomeniškumo ir kiti socialinio gyvenimo namuose klausimai. Disertantė savo darbe taip pat analizuoja architektūrinius pastatų, kuriuose buvo laikytas svarbiausias bajorų šeimos turtas, bruožus. Atskirą dėmesį disertacijoje autorė skiria pirties įrengimui analizuoti, o penktajame poskyryje nagrinėja bajorų šeimos gyvenimą namuose socialiniu aspektu – analizuoja bajorų šeimos narių vaidmenis ir darbus. Trečiajame skyriuje „Bajorų virtuvė LDK XVI a.–XVII a. I pusėje“ disertantė atskirai tiria virtuvės problematiką plačiąja prasme. Ketvirtasis disertacijos skyrius „Ūkio atspindžiai bajorų dvaro sodyboje LDK XVI–XVII a. I pusėje“ yra skirtas gyvulių ūkio pastatams, kluono statiniams ir dvarų gamybos įmonėms analizuoti. Penktajame skyriuje „Tarnų ir šeimynykščių gyvenimas bajorų dvarų sodyboje XVI a.–XVII a. I pusėje“ nagrinėjama disponavimo nelaisvaisiais problema, nelaisvosios ir laisvosios dvaro šeimos struktūra ir dydis, gvildenami demografiniai klausimai: šeimos narių amžius, kilmė, šeiminis statusas, vaikų skaičius, paminimos senatvės ir nepilnos šeimos problemos.

Disertacijos aptarimą pradėjo doc. dr. Jurgita Verbickienė. Pažymėjusi, kad disertantės tirta tema yra kol kas nuosekliau netyrinėta, o nuveikto didelio darbo pranašumai akivaizdūs, recenzentė susitelkė į pastabas. Iš esmės pritarusi disertacijos struktūrai doc. dr. J. Verbickienė atkreipė dėmesį į II skyriaus 1.10 poskyrio „Bajorų ūkiškumas: paklėčių ir rūšių paskirtis“ priskyrimą „Bajorų gyvenamųjų pastatų“ poskyriui, bet ne kitam poskyriui – „Pastatai bajorų turtui laikyti“. Oponentė teigė, kad, jos nuomone, namų valdos tvarkymo ir užstatymo sprendimai yra bajorų ūkiškumo išraiška, kuri yra daug platesnė nei vien tik senų, buityje nebenaudojamų daiktų kaupimas. Doc. dr. J. Verbickienė disertacijoje taip pat pasigedo sunkiai iš šaltinių išgautų duomenų sąryšio

su kontekstualizuojančia informacija apie višiuomenės raidą, atkreipė dėmesį į darbe pasitaikančius apibendrinamuosius pastebėjimus ir apgailestavo, kad disertacijoje namų ūkio definicijos turinio problemiškas nėra identifikuotas kaip vienas esminių tyrimo ramsčių. Recenzentė atkreipė dėmesį, kad disertantės N. Dambrauskaitės tyrime panaudotas išpūdingas šaltinių kiekis – 397 dvarų inventoriai – neabejotinai rodo milžinišką įdėtą darbą, tačiau kyla abejonių dėl statistinio metodo taikymo disertacijoje šiems šaltiniams analizuoti. Oponentė taip pat paskatino disertantę ateityje parengti akademinį aiškinamąjį žodyną, kuris chronologiškai papildytų kitų leidinių kontekstuose integruojamus žodynus, ir pasigedo namų ūkio sampratos apibrėžimo. Doc. dr. J. Verbickienė, nors buvo pasakiusi pastabų, pabrėžė, kad jos nesumenkina N. Dambrauskaitės nuveikto darbo ir ji nusipelno humanitarinių mokslų daktarės vardo.

Antrasis oponentas, dr. Mindaugas Paknys, pateikė itin detalią ginamos disertacijos recenziją ir atkreipė dėmesį į jo nuomone, esminius disertacijos trūkumus. Pažymėjęs, kad disertacijos tiriamasis objektas disertantės Neringos Dambrauskaitės apibūdintas aiškiai, recenzentas pasigedo nuodugnesnės pačių šaltinių ir jų teikiamos informacijos analizės. Recenzentas pažymėjo, kad tikslingiau būtų buvę pasirinkti siauresnį tyrimą ir jį atlikti itin nuosekliai. Dr. M. Paknys kaip ir prieš tai pasisakiusi recenzentė apgailestavo, kad disertantė nepateikė specifinių tiriamos temos terminų žodynelio, kuris leistų geriau suvokti disertacijoje nagrinėjamos temos problematiką. Oponentas taip pat suabejojo dėl chronologinių tyrimo ribų pasirinkimo, remiantis skirtingais kultūriniais ir socialiniais ekonominiais istoriniais lūžiais, taip pat atkreipė dėmesį į gana gausios ir kartais perteklinės istoriografijos naudojimą disertacijoje, nurodydamas kitas istoriografines pozicijas, kurios būtų praturtinusios tyrimą.

Dr. M. Paknys atkreipė dėmesį ir į atskirų disertacijos dalių nenuoseklumo problemą, nors pripažino, „kad skyriai pagrįsti, o juose tiriami ir pristatomi skirtingi namų ūkio aspektai, <...> pamažu sudaro bendrą namų ūkio vaizdą“. Bene kaip didžiausią disertacijos trūkumą oponentas nurodė tai, kad N. Dambrauskaitė tyrime nediferencijuoja bajorų ir didikų namų ūkių ir apie juos kalba pramaišui visame disertacijos tekste. Recenzentas turėjo pastabų ir dėl darbe taikytos šaltinių kritikos, tačiau pažymėjo, kad už nuveiktą darbą N. Dambrauskaitei galėtų būti suteiktas humanitarinių mokslų daktarės vardas.

Trečiasis disertacijos recenzentas, prof. dr. Rimvydas Petrauskas, teigė, kad ginama disertacija yra originalus tyrimas, neabejotinai vertingas indėlis į vėlyvųjų Viduramžių ir ankstyvųjų Naujųjų laikų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriografiją. Profesorius, kaip ir prieš tai kalbėję recenzentai, pasigedo aiškinamojo terminų žodyno, tačiau atkreipė dėmesį į disertacijos teksto informatyvumą ir plačios empirinės medžiagos, liudijančios aukštą ginamos disertacijos lygį, panaudą. Recenzentas konstatavo, kad disertacijoje mažoka teorinių svarstymų apie namų ūkio sampratą ir pritarė ankstesniam recenzentui dėl ydingo bendro didikų ir bajorų namų ūkių aptarimo. Profesorius taip pat atkreipė dėmesį, kad tyrimui pasitelkti nors ir gausūs, tačiau vienodo pobūdžio šaltiniai: Lietuvos Metrikos dokumentai ir dvarų dokumentacija (inventoriai, kiti sąrašai, sąskaitų knygos), dėl to darbe neatsiskleidžia lotyniškieji terminai. Nors ir turėjo pastabų, prof. dr. R. Petrauskas pabrėžė, kad ginama disertacija neabejotinai atitinka disertacijoms keliamus reikalavimus.

Ketvirtoji oponentė, dr. Jolita Sarcevičienė, pritarė anksčiau kalbėjusiems oponentams ir atkreipė dėmesį į sklandų bei tvarkingą disertacijos tekstą. Recenzentė taip pat pabrėžė, kad nuveiktas darbas „yra rimtas pagrindas

įdomiai bei vertingai monografijai“. Vis dėlto oponentei pritrūko sąvokų vartojimo aiškumo bei preciziškumo. Dr. J. Sarcevičienė pažymėjo, kad disertantei buvo gana sunku suvaldyti itin gausią šaltinių informaciją. Detaliai aptarusi problemiškas disertacijos vietas, oponentė pažymėjo, kad už atliktą tyrimą N. Dambrauskaitei turi būti suteiktas humanitarinių mokslų daktarės vardas.

Doc. dr. Eugenijus Saviščevas pažymėjo, kad disertantės atliktas tyrimas priklauso kasdienybės tyrimų laukui, o specifinio namų ūkio terminų surinkimas į vieną vietą, jų vertimas į lietuvių kalbą ir bandymas sistemiškai juos aiškinti yra didžiulis įnašas į lietuvių istoriografiją. Pažymėjęs, jog dėl laiko stokos neskys pagiriamųjų žodžių, doc. dr. E. Saviščevas atkreipė dėmesį į disertacijos problemines vietas, kurios iš dalies buvo minėtos anksčiau kalbėjusių recenzentų. Labiausiai oponentas akcentavo disertantės nepakankamai aiškiai apibrėžtas bajoro namų ūkio ribas ir tyrimo metu atskleisto unifikuoto dvaro sodybos vaizdinio priešpriešą gyvenimo įvairovei. Oponentas taip pat pasigedo XVI–XVII a. kelis dvarus turinčių bajorų sėslumo klausimo analizės. Atkreipė dėmesį į disertantės teiginių netikslumus kuriant tekstą ir kartais pasitaikantį apibendrinamąjį požiūrį darant išvadas. Doc. dr. E. Saviščevas pabrėžė, kad išsakytos pastabos nėra esminio pobūdžio ir yra skirtos ne svarbiausiems disertacijoje ginamiems teiginiams, todėl siūlė N. Dambrauskaitei suteikti humanitarinių mokslų daktarės vardą.

N. Dambrauskaitė iš dalies sutiko su recenzentų pastabomis, padėkojo už patarimus ir atsakė į recenzentų klausimus. Disertantė teigė, kad disertacijoje vadovaujamas daugiaaspektu namų ūkio samprata ir nebuvo keliamas tikslas bajorų luomą suskaidyti į kelis apibrėžtus sluoksnius pagal turtinį lygmenį, nes tai turėtų būti atskiros nuodugnaus tyrimo uždavinys, kuris dar laukia istorikų dėmesio. N. Dambraus-

kaitė pažymėjo, kad ginamame darbe aiškiai atskiriamas tik aukščiausias bajorijos sluoksnis – didikai, kaip pabrėžta disertacijos įvade, pasirinkus Henriko Lovmianskio modelį. N. Dambrauskaitė pripažino, kad į tyrimą nebuvo įtraukta bažnytinių dokumentų medžiaga, tačiau suabejojo, ar ji būtų esmingai

pakeitusi išvadas, nebent papildžiusi įvairia kalbų terminiją. Disertantė nuosekliai ir paeiliui atsakė į gausius oponentų klausimus. Po ilgai trukusių diskusijų N. Dambrauskaitei, tarybos nariams balsavus vieningai, buvo suteiktas humanitarinių mokslų (istorijos) daktarės laipsnis.

Toma Zarankaitė